

نقش مدیریت روستایی در توسعه توریسم (گردشگری) روستایی

نغمه صاحبی دکتری جغرافیا برنامه ریزی روستایی گرایش آمایش محیطی ، دانشگاه آزاد

اسلامی ، واحد رشت ، ایران

Nagmehsahebi@Yahoo.Com

چکیده

آدمی از دیر باز میل به کوچ کردن و از جایی به جایی رفتن داشته و دارد، از این مقوله تحت عنوان توریسم یا گردشگری نام برده شده است. توریسم که واژه ای فرانسوی است، صنعتی است در خدمت توریست ها به عنوان افرادی که برای انجام امور گوناگون برای مدتی از خانه و سرزمین خود دور شده و در جای دیگری می مانند، اطلاق می شود. توریسم دارای اشکال گوناگون و متنوعی است، یکی از انواع مختلف توریسم، توریسم یا گردشگری روستایی است.

توریسم روستایی که ریشه در اروپای شرقی دارد می تواند در ممالک جهان سوم و به طور عمده در کشورهای که دارای جمعیت روستایی بالایی هستند، بسیار مهم و پر اهمیت باشد. توریسم روستایی در این قبیل سرزمین ها اهداف گوناگونی همچون افزایش میزان مشارکت روستائیان در طرح های گوناگون، آموزش و ترویج فرهنگهای متنوع و ... را به طور اعم و افزایش درآمد برای خانوارهای روستایی کم درآمد به طور اخص را در پی دارد.

با توجه به پتانسیل ها بالا و جاذبه های فراوان روستاها اگر این صنعت (توریسم) به جایگاه واقعی خود برسد و به چشم منبع درآمدی برا دولت ها و روستائیان به آن نگریسته شود، دیری نمی پاید که شاهد پیشرفت های چشمگیری در کشورهای جهان سومی و در حال توسعه به خصوص در روستاها خواهیم بود. اما متأسفانه در جوامع مزبور که ایران نیز در میان آنها قرار دارد، به این مقوله توجهی نمی شود.

شاید یکی از مهمترین دلایل عدم توجه به توریسم روستایی، ضعف مدیریتی و برنامه ریزی نادرست باشد به طوریکه مدیران در انتخاب پروژه های مناسب گردشگری دقت لازم را به عمل نیاورده و بدون توجه به آثار آن

راه توسعه این صنعت را گرفته اند. به نظر می رسد بهترین راهکار مدیریتی در این زمینه، مدیریت روستایی باشد.

مدیریت روستایی با انتخاب صحیح پروژه های گردشگری و در نقش یک مشاور برای برنامه ریزان می تواند موجبات تعالی آن را فراهم آورد و از این صنعت به عنوان منبع درآمد برای روستائیان کم درآمد استفاده نماید. همچنین مدیریت روستایی با انجام برنامه های خاص (از قبیل ایجاد بازارهای محلی)، ایجاد مهمانسراهای محلی و ... می تواند موثر باشد. با این اوصاف نقش استراتژیک مدیریت روستایی در توسعه صنعت توریسم (گردشگری) روستایی بر کسی پوشیده نیست. چگونگی انجام این کار سؤال اصلی مقاله حاضر بوده و این مقاله با هدف پاسخ دادن به این سؤال و یافتن نقش مدیریت روستایی در توسعه گردشگری روستایی به عنوان منبع درآمدی برای روستائیان تدوین شده است.

مقاله حاضر از نوع توصیفی-کتابخانه ای بوده و سعی شده از کلیه منابع موجود کتابخانه ای و اینترنتی که به درک بهتر مسئله کمک می کند استفاده گردد.

کلید واژگان: توریسم (گردشگری) / توریسم یا گردشگری روستایی / مدیریت / مدیریت روستایی / درآمد

۱ - مفهوم توریسم و توریست :

توریسم^۱ واژه ای فرانسوی است که از ریشه تور^۲ گرفته شده است. تور در زبان فرانسه به معنای حرکت دورانی، عمل پیمودن ، طی کردن ، سیر کردن و گردش نمودن می باشد. واژه توریسم نخستین بار در مجله ای تحت عنوان اسپورتینگ مگزین^۳ بکار برده شد (محلاتی، ۱۳۸۰).

واژه توریست^۴ به کسی اطلاق می شود که صرف نظر از کنجاوی به قصد تفنن و تفریح سفر می کند (Oneill, ۲۰۰۲). در جایی دیگر به کسی که برای خشنودی خود و لذت بردن مسافرت می کند ، توریست گفته شده است (مقصودی و لشگر آرا، ۱۳۸۳). سازمان ملل تعریف خود از توریست را چنین ارائه می دهد (مقصودی و لشگر آرا، ۱۳۸۳) : « توریست فردی است که بیش از یک روز و کمتر از یک سال در محلی غیر از زیستگاه دائمی خود بماند».

در این تعریف نظامیان ، دیپلمات ها ، مهاجران و دانشجویان قرار نمی گیرند. سازمان جهانی توریسم (WTO)^۵ نیز افرادی را که با نیت گذراندن اوقات فراغت ، انجام کار و سایر اهداف در مدت کمتر از یک سال

به مکان هایی خارج از محیط عادی زندگی خود می روند ، توریست تلقی کرده است (WTO, ۱۹۹۶). در فرهنگ و ادبیات فارسی ، به کسی که به مقصدی مسافرت کرده و بعد از مدتی به محل سکونت خود بازمی گردد ، جهانگرد گفته می شود (کاظمی، ۱۳۸۰).

بطور ساده ، هر چه را که با توریست ها و ارائه خدمات به آنها سر و کار داشته باشد بعنوان توریسم دانسته اند (مقصودی و لشگر آرا، ۱۳۸۳). در جایی دیگر توریسم یا گردشگری را بعنوان یک فعالیت تفریحی تلقی کرده اند (Oneill, ۲۰۰۲). سازمان جهانی توریسم ، توریسم را عبارت از فعالیت هایی که توریست ها انجام می دهند ، بیان می کند (WTO, ۱۹۹۶).

گذشته از این تعاریف ، توریسم در مفهوم وسیع آن علاوه بر گروه هایی از قبیل سیاحان ، جهانگردان و ...، شامل افرادی نیز که در ارتباط با کار و حرفه و فعالیت علمی و تحقیقی خود سفر می کنند ، نیز می شود (مقصودی و لشگر آرا، ۱۳۸۳). همچنین توریسم را می توان یکی از اجزاء تشکیل دهنده توسعه مورد توجه قرار داد ، بطوریکه برنامه های توریسم کاملاً همسو با توسعه جامعه قلمداد شود ، علاوه بر آن صنعت توریسم باید در مناطق روستایی و در تمام سطوح توسعه یابد (خیاطی، ۱۳۸۲). [۱] با جمع بندی تعاریف و مفاهیم فوق ، تعریف زیر از توریست و توریسم ارائه می شود:

« توریست کسی است که با نیت کار ، تفریح و یا لذت بردن از محیط پیرامون از محل زندگی دائم خود دور شده و برای مدتی که می تواند بین یک روز تا یک سال باشد در محل دیگری بماند و توریسم صنعتی است که با توریست ها و سرویس دهی به آنها سر و کار داشته و می تواند فعالیتی تفریحی ، علمی ، کاری و یا عاطفی باشد».

۲ - انواع توریسم :

توریسم دارای اشکال مختلف و انواع گوناگونی است ، که بسته به شرایط محیطی متفاوت می باشد ، همین مسئله باعث شده تا تقسیم بندی های گوناگونی برای آن بیان شود. در زیر به تعدادی از این دسته بندی ها اشاره شده است.

والن اسمیت^۱ شش نوع توریسم را در طبقه بندی خود از توریسم آورده است که عبارتند از :

۱- توریسم طبیعی ؛ ۲- توریسم فرهنگی ؛

۳ - اکوتوریسم ؛

۴ - توریسم روستایی ؛

۵ - آگروتوریسم (خیاطی، ۱۳۸۲) ؛

آنچه در انواع تقسیم بندی از توریسم آورده شد ما را به یک تقسیم بندی دیگر که در حقیقت برگرفته از انواع دیگر است و وجه اشتراک آنها می باشد رهنمون می سازد که به شرح زیر آورده می شود :

۱ - توریسم طبیعی^۱ ؛

۲ - توریسم فرهنگی^۲ ؛

۳ - اکوتوریسم^۳ ؛

۴ - توریسم روستایی^۴ ؛

۵ - توریسم کاری یا حرفه ای^۵ ؛

۳ - تاریخچه توریسم در جهان :

مسافرت ، سفر و از جایی به جای دیگر نقل مکان کردن از دیر باز در ذات آدمی بوده و جزء لاینفک زندگی و وجود انسان است. سفر و مسافرت دارای قدمت دیرینه ای است و به جرأت می توان گفت توریسم از دیر باز در جوامع انسانی وجود داشته است و به تدریج مراحل تکامل خود را طی کرده و به موضوع فنی ، اقتصادی ، اجتماعی ، و اکولوژیکی کنونی رسیده است (رضوانی، ۱۳۷۶). ریشه های گردشگری و توریسم به یونان باستان و رومیان قدیم بر می گردد. شهروندان این جوامع با سفر به مناطق خارجی ، اروپا ، مدیترانه ، خاور میانه و ... به مشاهده فرهنگ های مختلف ، استفاده از حمام های آفتاب و استراحت و تفریح می پرداخته اند (Oneill, ۲۰۰۲). مردمان ما قبل تاریخ (عهد باستان) با انگیزه هایی از قبیل بدست آوردن غذا ، دوری جستن از خطر و پیدا کردن محل های خوش آب و هوا اقدام به مسافرت می کرده اند. این روند با گذشت زمان و یکجانشین شدن انسان با اهدافی مانند کسب پول و تجارت ، تبادل کالا و غیره توأم شد. بهر حال و با توجه به نکات فوق برای توریسم نمی توان نقطه آغازینی بیان کرد ، این نکته در رابطه با توریسم روستایی نیز صادق است ، با این وجود می توان حدس زد که از زمان شکل گیری و گسترش شهرها و تمدن های بشری ، آدمی بدلیل روابط اقتصادی و اجتماعی ، همواره در طول زمان جهانگردی و گردشگری را تجربه کرده است (شریف زاده و

مرادنژادی، ۱۳۸۱؛ مهدوی، ۱۳۸۲). در خلال قرون وسطی هدف عمده سفر مردم را مسائل مذهبی [۳] تشکیل می داد. بعنوان مثال فردی بنام آیمری دو پیکاد^۶ در سال ۱۱۳۰ بعنوان اولین کارواندار فرانسوی بود که گروهی را برای دیدن اماکن مقدس اسپانیا به این کشور برد. تا قبل از رنسانس دوم مردم علاقه ای به سفرهای گروهی نداشتند ولی انقلاب صنعتی باعث شد تا تحولات زیادی در این عرصه ایجاد شود و مردم به فعالیت های گردشگری علاقمندی نشان دهند (Oneill, ۲۰۰۲). با روی کار آمدن قطار و راه آهن در سال ۱۸۵۰ تحولات فوق شدت بیشتری یافت و توریسم روستایی که در اواسط قرن ۱۸ در انگلستان و اروپا و بعنوان یک فعالیت تفریحی - اجتماعی آغاز شده بود، نیز در جنبه های مختلف توسعه پیدا کرد که خود ناشی از توسعه فناوری، افزایش اوقات فراغت و افزایش درآمد بوده (مهدوی، ۱۳۸۲؛ قادری، ۱۳۸۲). نظر می رسد واژه توریسم اولین بار در قرن ۱۹ بکار رفته باشد، همچنین استدلال می شود که توریسم روستایی از اروپای شرقی که حالت روستایی بیشتری داشته، آغاز شده باشد (مهدوی، ۱۳۸۲؛ Oneill, ۲۰۰۲).

در قرن ۲۰ با روی کار آمدن هواپیما (۱۹۴۸) تقاضا برای سفر و گردشگری و نهایتاً توریسم روستایی افزایش یافت و این روند با ورود هواپیماهای سریع السیر (۱۹۷۰) روند صعودی به خود گرفت. امروزه گردشگری به عنوان یکی از صنایع روز جهان به شمار می رود، بطوریکه ۲/۶ تا ۱۰ درصد از مشاغل جهان را به خود اختصاص داده است (بهرامی، ۱۳۸۲).

۴ - تاریخچه توریسم روستایی در ایران :

ایران یکی از ۱۰ کانون مهم شکل گیری تمدن بشری در جهان است (محلای، ۱۳۸۰). هر چند مطالعات و تحقیقات انجام شده در رابطه با گردشگری و مسافرت، شیوه و روش آن، قوانین مربوط به آن در ایران باستان و حتی ایران بعد از اسلام بسیار اندک است، اما آنچه مسلم است اینکه در ایران قبل از اسلام و حتی قبل از ورود آریایی ها به این سرزمین، مسافر و جهانگرد دارای حقوق و امتیازات ویژه ای بوده است. ظاهراً توریسم و گردشگری در ایران بعد از اسلام رونق بیشتری یافته است (محقق داماد، ۱۳۷۷). در زمینه توریسم، ایران بویژه از قرن ۱۷ میلادی، مقارن با قرون ۱۱ و ۱۲ هجری قمری بعنوان یک کشور توریستی مورد توجه جهانگردان قرار گرفته است که آن را می توان سر آغاز توجه به توریسم در ایران بر شمرد. قرن ۱۹، قرنی متفاوت در تاریخ توریسم ایران می باشد، چرا که سیاحان و دیپلمات ها و بازرگانان، باستان شناسان و محققان و افراد کنجکاو دیگر به ایران سفر کردند (مهدوی، ۱۳۸۲). صنعت توریسم در ایران از سه ربع قرن پیش به این سو، بصورت رسمی شکل گرفت و برای اولین بار از سال ۱۳۱۴ اداره امور جهانگردی تأسیس شد

که وابسته به وزارت کشور بود . در سال ۱۳۲۰ این اداره به شورای عالی جهانگردی تغییر نام داد و در سال ۱۳۴۲ سازمان جذب سیاحان از آن بوجود آمد و فعالیت خود را آغاز کرد (رضوانی، ۱۳۷۹)، که در سال ۱۳۵۳ به وزارت اطلاعات واگذار گردید (محلاتی، ۱۳۸۰).

بعد از آن نیز اداره ایران گردی بوسیله چهار شرکت سهامی^[۴] و با نظارت وزارت اطلاعات و ایرانگردی اداره شد . پس از پیروزی انقلاب در سال ۱۳۵۸ سازمان ایرانگردی و جهانگردی تشکیل و شروع به کار کرد (مهدوی، ۱۳۸۲).

۵ - اهداف توریسم روستایی :

همان طور که پیش از این نیز بیان شد ، یکی از مهمترین اهداف توریسم روستایی افزایش درآمد روستائیان و خانوارهای روستایی می باشد ، که جهت نیل به هدف برنامه ریزی لازم و ضروری می نماید. پیش از این در خصوص چگونگی افزایش درآمد روستائیان از طریق توریسم ، توضیحاتی داده شد. یکی دیگر از اهداف توریسم روستایی ، هدف آموزشی می باشد ، به این ترتیب که یکسری آموزش های حرفه ای برای افراد درگیر در این صنعت عظیم ، اعم از روستائیان و پرسنل نهادها ، مؤسسات و سازمان های فعال ، را تدارک ببیند که البته با توجه به اصول توسعه پایدار ، پایه ریزی و افراد را برای کارهای مدیریتی ، آماده نماید (Unwin, ۱۹۹۶). این امر علاوه بر اینکه موجب صرفه جوئی در زمان و اعتبارات می شود ، می تواند سبب افزایش تعداد توریست ها و گردشگران روستایی در هر سال نسبت به سال های قبل شده و بنوبه خود افزایش میزان درآمد خانوارهای روستایی (بعنوان مهمترین هدف توریسم روستایی) را باعث گردد.

از دیگر اهداف توریسم روستایی می توان افزایش میزان مشارکت روستائیان در سیاست گذاری و سیاست سازی در زمینه هایی از قبیل فراهم کردن امکانات تفریحی و ورزشی ، معرفی سیمای جغرافیایی و طبیعی محل و غیره را نام برد. همچنین قرار دادن اطلاعاتی از قبیل مشاغل ، نهادها و مؤسسات درگیر در صنعت توریسم به صورت مستقیم یا غیر مستقیم ، در اختیار مردم از اهداف دیگر توریسم روستایی محسوب می شود. (Felsentein, ۲۰۰۴ & Fleisher)

پینا^۱ (۲۰۰۴) ، چهار هدف کلی صنعت توریسم روستایی را به این شرح گزارش داده است:

۱ - آموزش افراد برای خدمت در توریسم روستایی بر اساس اصول توسعه پایدار ؛

۲ - آماده کردن افراد برای تأسیس و مدیریت صنایع کوچک روستایی ؛

۳ - آماده کردن افراد برای مشارکت در تصمیم گیری در زمینه توسعه صنعت توریسم روستایی؛

۴ - آموزش افراد در توسعه فرصت ها ، فعالیتها و تفریحات برای توریست ها بر اساس اصول توسعه پایدار.[۵]

۶ - مفهوم توریسم روستایی :

توریسم روستایی را می توان جزئی از مجموعه گردشگری و جهانگردی به شمار آورد که در بسیاری از کشورهایی که از جمعیت روستایی بالائی برخوردارند، دارای اهمیت می باشد (مثلاً کشور هند که ۶۷ درصد از مردم آن در روستاها زندگی می کنند). توریسم روستایی دارای اشکال متعددی و متنوعی است که این تنوع ارائه تعریفی جامع و کامل از آن را تا حدی دشوار کرده است.

- برخی توریسم روستایی را بعنوان توریسمی که مناطق روستایی را در بر می گیرد تعریف کرده اند (مقصودی و لشگر آرا، ۱۳۸۳). البته این تعریف نمی تواند کامل باشد و فعالیت نهادها و ارگانهایی که در این صنعت درگیر هستند را در بر گیرد.

- در جایی دیگر توریسم روستایی را عبارت از مناطق تفریحی -تجاری^۱ در روستا که خدماتی را برای گردشگران و توریست ها عرضه می کند ، دانسته اند (Campbell, ۱۹۹۹) .

- عده ای توریسم روستایی را توریسمی که در حومه شهرها^۲ اتفاق می افتد ، بیان می کنند (مهدوی، ۱۳۸۲). این تعریف نیز نمی تواند دلچسب باشد و مفهوم توریسم روستایی را بخوبی به مخاطب انتقال دهد.

- کمیسیون جامعه اروپا در سال ۱۹۸۶ توریسم روستایی را چنین تعریف کرده :

- (Richard, ۱۹۹۷ & Sharpley): «توریسم روستایی ، تنها شامل گردشگری کشاورزی نیست ، بلکه همه فعالیت های گردشگری در مناطق روستایی را شامل می شود».

- مهدوی (۱۳۸۲) نیز تعریف زیر را از توریسم روستایی ارائه داده که می تواند تعریف قابل قبولی برای این مقوله به شمار آید :

«توریسم روستایی به کلیه فعالیت ها و خدماتی که توسط کشاورزان ، مردم و دولت ها و برای تفریح و استراحت گردشگران و همچنین جذب گردشگران در نواحی روستایی صورت می گیرد ، اطلاق می شود و می تواند شامل توریسم کشاورزی ، توریسم مزرعه ، توریسم طبیعی و توریسم فرهنگی شود.»

با تأملی در تعاریف فوق ، می توان اینگونه استدلال کرد که این موضوع نیز مانند سایر مباحث دارای تعریفی که مورد قبول همگان باشد ، نیست ، لذا از جمع بندی تعاریف و مفاهیم توریسم روستایی تعریف زیر ارائه می گردد:

«توریسم روستایی نوعی توریسم است که علاوه بر آنکه مناطق روستایی و محیط پیرامون را در برمی گیرد [۶]، خدمت رسانی و سرویس دهی ، همچنین عرضه کالا و خدمات به توریست ها را نیز شامل می شود و کلیه فعالیت های موجود در این صنعت را تحت پوشش قرار می دهد و دارای اشکال متنوع و مختلفی است .»

۷ - انواع توریسم روستایی :

همان طور که پیش از این نیز بیان شد توریسم روستایی یکی از اشکال متعدد توریسم می باشد. با توجه به ظرفیت های توریستی محلی و اهداف گردشگران ، توریسم روستایی را تقسیم بندی می نمایند. آنچه مسلم است این نکته است که توریسم روستایی شامل یکی از انواع زیر می باشد :

۱ - توریسم فرهنگی: مرتبط با فرهنگ ، تاریخ و میراث فرهنگی ، بناها ، تاریخ مردم بومی و .. است (مقصودی و لشگرآرا، ۱۳۸۳ ؛ خیاطی، ۱۳۸۲ ؛ شریف زاده و مرادنژادی، ۱۳۸۱).

۲ - توریسم طبیعی : عمدتاً جنبه های تفریحی داشته ، دارای آثار اکولوژیکی منفی بسیار کمی است ، در تعامل با جاذبه های اکولوژیکی است (مقصودی و لشگرآرا، ۱۳۸۳ ؛ خیاطی، ۱۳۸۲ ؛ شریف زاده و مرادنژادی، ۱۳۸۱).

۳ - توریسم دهکده^۱: به توریسمی که گردشگران در خانوارهای دهکده زندگی می کنند و در فعالیت های روستائیان اعم از اقتصادی و اجتماعی سهیم می شوند ، گفته می شود (مقصودی و لشگر آرا، ۱۳۸۳ ؛ Ryan ، ۱۹۹۱).

۴ - اکو توریسم : بیشتر در تعامل با جاذبه های طبیعی بوده و ضمن نگهداری از منابع طبیعی رفاه و آسایش و ارزشهای اجتماعی مردم را نیز در نظر می گیرد (مقصودی و لشگرآرا، ۱۳۸۳؛ خیاطی، ۱۳۸۲).

۵ - توریسم کشاورزی یا اگروتوریسم^۲ : گردشگران بدون اینکه آثار مخربی داشته باشند به دیدن کارهای کشاورزی سنتی مشغول و گاهی در اینگونه فعالیت ها شرکت می کنند (مقصودی و لشگرآرا، ۱۳۸۳ ؛ خیاطی، ۱۳۸۲).

۶ - توریسم مزرعه یا فارم توریسم^۳ : به بررسی و معرفی توریسم روستایی بعنوان یک نهاد ویژه در سازمان ها می پردازد ، تا آن را به شرکت های کشاورزی ارتباط دهد (مقصودی و لشگرآرا، ۱۳۸۳ ؛ FFTC, ۲۰۰۴).

۸ - قالب های توریسم روستایی :

روشهای تشکیل و سازماندهی توریسم روستایی از کشوری به کشوری دیگر متغیر می باشد ، در برخی کشورها دولت ها یا نهضت تعاونی^۴ منبع اصلی سرمایه گذاری در این بخش بوده ، در حالی که در سایر کشورها سازمانهای خصوصی^۵ ممکن است مبادرت به انجام این کار نمایند (FFTC, ۲۰۰۴) [۷].

همان طور که می دانید توریسم روستایی ممکن است در هر کشوری دارای معانی مختلف و متعددی باشد. در زیر به نمونه هایی از اشکال مختلف توریسم روستایی اشاره می شود .

در فنلاند توریسم روستایی به اجاره کلبه های روستایی به توریست ها و تدارک خدمات برای آنها اطلاق می شود، در مجارستان اصطلاح توریسم دهکده ای رایج است ، در هلند توریسم روستایی به اردو زدن گردشگران در مزارع با خدمات و فعالیت های جانبی از قبیل اسب سواری و پیاده روی مربوط می شود ، در جنوب شرقی آسیا که از لحاظ صنعت توریسم دارای رشد چشمگیری است ، بخش اعظم مردم محل به ارائه خدمات به گردشگران مشغولند و از راه فروش صنایع دستی در آمد خوبی بدست می آورند (شریف زاده و مرادنژادی، ۱۳۸۱). در اندونزی توریسم روستایی بطور جدی در کشتزارهای مناطق ساماترا و جاوا توسعه یافته است که غالباً توریست ها برای دیدن فعالیت هایی از قبیل کاشت برنج و شیر گیری از کائوچو به مزارع سر می زنند ، در ژاپن شکل غالب توریسم روستایی ، توریسم مزرعه و مهمانسرای مزرعه^۱ است که وعده های غذای محلی را عرضه می کند ، در فرانسه نیز که نمونه بارزی از صنعت توریسم روستایی است روستائیان یا مبادرت به

اختصاص جایگاههایی در مزارع خود جهت اردو زدن توریست ها می کنند یا خانه هایی موسوم به گیتس^۲ را برای مدتی کوتاه بصورت اجاره ای در اختیار گردشگران قرار می دهند (FFTC, ۲۰۰۴).

۹ - جاذبه های توریسمی روستا :

انگیزه ای که باعث می شود تا یک نفر بعنوان توریست کیلومتر ها مسافت را طی کرده و برای مدتی هر چند کوتاه به روستاها یا محیط پیرامون آن سفر کند چه چیزی هایی است ؟ این موضوع بسیار وسیع بوده و پرداختن به آن در اینجا شایسته نمی باشد. به همین خاطر در اینجا سعی شده بصورت مختصر برخی از مهمترین دلایل حضور توریست ها در روستاها بیان شود.

روستاها عمدتاً واحد همگن طبیعی ، اجتماعی ، اقتصادی و فرهنگی است که شغل ساکنان آن دامداری ، زراعت ، باغداری ، صیادی ، صنایع دستی و یا ترکیبی از اینهاست. یکی از عواملی که باعث ورود توریست ها به این مناطق می شود ممکن است در رابطه با مشاغل روستایی باشد ، اما مهمترین جاذبه های روستا یا دلایلی که توریست ها جذب روستاها می شوند را می توان به این شرح بیان نمود؛ [۸]

۱ - شرایط طبیعی و مورفولوژیکی روستا ؛

۲ - شیوه زندگی ، آداب و رسوم و فرهنگ روستا ؛

۳ - خانه ها و اماکن روستایی (مانند کلبه ها ، خانه های سنگی و کاه گلی و ...) ؛

۴ - صنایع دستی و محلی (رضوانی، ۱۳۷۶).

۵ - جاذبه های بکر پیرامون روستا ؛

۶ - جاذبه های اقتصادی ؛

۷ - جاذبه های فرهنگی و اجتماعی روستا (مرادنژادی و نظری، ۱۳۸۲).

۸ - حیوانات بومی و محلی روستا ؛

۹ - گیاهان خاص و کمیاب ؛

۱۰ - آثار تاریخی و باستانی روستا ؛

۱۱ - غذاهای محلی و سنتی روستا . (FFTC, ۲۰۰۲)

از دیگر انگیزه های توریسم ها می توان ؛ سیاحت ، ورزش (آبی ، هوایی ، زمینی و...) ، فعالیت های اکتشافی ، فرهنگی و فعالیتهای مربوط به سلامتی را نام برد (Tchetchik, ۲۰۰۴ & Fleischer).

۱۰ - دلایل توجه به توریسم روستایی :

همانطور که قبلاً بیان شد ، توریسم را می توان یکی از اجزاء تشکیل دهنده توسعه برشمرد. توجه به کلیه ابعاد این مقوله نیز لازم و ضروری به نظر می رسد ، که شاید یکی از دلایل آن ، حضور افرادی در روستاهاست که منبع در آمد ، محل کار و زندگی آنها در آنجا است. در صورتی که این موضوع به خوبی برای روستائیان جا نیفتد می تواند عوارض و آثار منفی و جبران ناپذیری در پی داشته باشد.

توریست ها ، از نظر روستائیان افراد غریبه ای هستند که وارد محیط روستا شده اند. از آنجائیکه آداب و رسوم و فرهنگ روستائیان بطور کامل با توریست ها که غالباً از شهرها می آیند ، متفاوت است ، بنابراین ممکن است این افراد ازسوی روستائیان پذیرفته نشوند (که خود ریشه در اختلاف فکری و فرهنگی میان این دو دارد) و روستائیان نیز تمایلی برای برقراری ارتباط با آنها از خود نشان ندهند. این امر باعث بروز مشکلاتی خواهد شد که مهمترین آنها عبارتند از: کاهش رشد اقتصادی و وجه اجتماعی روستا (Felsentein, & Fleisher ۲۰۰۴). از طرف دیگر اگر نگاهی به میزان درآمد افراد ساکن روستا و شهر بیاندازیم به این نتیجه می رسیم که شکاف و اختلاف فاحشی بین در آمد این دو گروه وجود دارد ، توریسم روستایی می تواند به کمتر شدن این شکاف کمک کند و باعث افزایش میزان درآمد روستائیان شود ، که این خود یکی از اهداف توریسم روستایی است. همانطور که می دانیم چهار گروه در توسعه توریسم نقش دارند که عبارتند از : توریست ها ، [۹]سازمان ها و نهادهای فعال در این امر ، دولت ها و مردم روستا که جامعه میزبان^۱ را تشکیل می دهند (مقصودی و لشگرآرا، ۱۳۸۳). روستائیان و کشاورزان نخستین درگیرشوندگان در صنعت عظیم توریسم روستایی به شمار می روند. در صورتی که به این موضوع توجه شود و اهمیت آن برای روستائیان و دولت ها مشخص شود می تواند برای هر دو طرف منفعت بخش باشد ، برای روستائیان به این دلیل که باعث افزایش در آمد می شود و برای دولتها به این علت که باعث جذب شدن توریست از سایر نقاط دنیا و در نتیجه ارز آوری می شود.

از طرف دیگر ، آمار بیانگر این نکته است که طی ۲۰ سال گذشته تعداد توریست های روستایی افزایش قابل توجهی یافته است، بطوریکه در برخی روستاها ممکن است جمعیت روستاها در تابستان و ایام تعطیل دو برابر شود که از این نمونه دو روستای فرانسه با نام های اویون و^۱ تارن^۲ را می توان نام برد (Pina, ۲۰۰۴). با این اوصاف توجه به این بخش بدلیل اینکه از قافله توریسم و توسعه عقب نمانیم ضروری به نظر می رسد.

از دیگر دلایلی که ضرورت بررسی توریسم روستایی را بعنوان یک صنعت درآمد زا توجیه می کنند ، عوامل زیر قابل ذکرند :

- ۱ - روستائیان با فروش محصولات و صنایع دستی خود درآمد خوبی کسب می کنند ،
- ۲ - روستائیان با برقراری ارتباط با توریست هایی که از خارج از محیط روستا به آنجا می آیند ، اطلاعات جدید و به روز از مسائل گوناگون کسب می کنند ،
- ۳ - توریسم روستایی باعث کاهش میزان مهاجرت به شهرها می شود (به این دلیل که توریسم برای آنها منبع درآمد قابل توجهی است) ،
- ۴ - توریسم روستایی باعث آبادانی و هویت شناسی روستاها می شود ،
- ۵ - توریسم روستایی به صنعت گران محلی انگیزه کار می دهد و باعث می شود که با مرور زمان صنایع دستی روستا به گرد فراموشی سپرده نشوند ، و
- ۶ - توریسم روستایی جوابی است برای دوستداران طبیعت . (Felsenstien, ۲۰۰۴ ; Pina, & Fleischer)

(۲۰۰۴)

توریسم روستایی : منبع درآمدی برای روستائیان

همانطور که قبلاً بیان شد [۱۰] روستاها واحدهای همگن اجتماعی ، طبیعی ، اقتصادی و... است که در آنجا افرادی که دارای عقاید و افکار تقریباً مشترکی هستند ، بسر می برند. روستائیان برای امرار معاش و گذران زندگی خویش ناگزیر از انجام فعالیت هایی که عمدتاً شامل کشاورزی ، دامداری ، صنایع دستی^۳ و یا ترکیبی از این ها می باشد ، هستند. در کشورهای جهان سوم روستائیان و کشاورزان علیرغم کار و کوشش فراوانی که انجام می دهند همواره جزء قشر کم درآمد جامعه به شمار می روند و در تأمین مخارج و هزینه های زندگی

دچار مشکل هستند. در روستاها پتانسیل های فراوانی وجود دارد که می تواند بعنوان منبع درآمد خوبی برای روستائیان باشد.

توریسم روستایی می تواند بعنوان منبع جدید درآمدی برای روستائیان و بویژه روستائیان کشورهای در حال توسعه باشد و تا اندازه ای مشکلات آنها را حل و یا لاقط تقلیل دهد. این امر مستلزم مدیریت و برنامه ریزی خاصی است. همان گونه که بیان شد توریست ها افراد غریبه ای هستند که ممکن است بر اساس حس کنجکاوی خود به روستاها سفر کنند ، تا علاوه بر دیدن مناظر و چشم اندازهای طبیعی آن نقاط ، با آداب و رسوم و فرهنگ آنجا آشنا شوند در این راستا توریست ها علاقه مندی خود را برای خرید محصولات روستا از قبیل صنایع دستی ، محصولات محلی ، غذاهای سنتی و... ابراز نموده و این به معنی افزایش درآمد روستائیان که به طور مستقیم یا غیر مستقیم در این صنعت دخیلند ، می باشد. علاوه بر این ، احداث و راه اندازی هتل ها و رستورانها و به طور کلی اماکن تفریحی و ورزشی با ایجاد اشتغال (اشتغال زایی) از طرفی باعث افزایش درآمد و از طرف دیگر موجب کاهش بیکاری و در نتیجه فقر می گردد.

۱۱ - موانع و مشکلات توریسم روستایی :

برنامه ریزی خوب ضرورتی است که اگر برنامه توریسم روستایی از آن بهره مند شود ، می تواند سود رسانی خوبی برای جوامع روستایی داشته باشد ، که در نهایت افزایش درآمد را در پی خواهد داشت. اما رسیدن به این فرایند و تبدیل شدن اینگونه توریسم به یک فرهنگ در جوامع مختلف با مشکلات عدیده ای برخوردار است که بطور مستقیم یا غیر مستقیم افزایش یا کاهش درآمد روستائیان را تحت تأثیر قرار می دهد. حل و یا تعلیل این مشکلات می تواند کمک شایانی در نیل به اهداف توریسم روستایی (علی الخصوص افزایش درآمد) نماید. برخی از مشکلات و موانع این صنعت عظیم که به نظر می رسد از درجه اهمیت بیشتری برخوردار باشند به این شرح می باشد:

۱ - فقدان مهارت های مدیریتی^۱ : مشکلی که اکثر کشورها با آن دست به گریبان هستند ، فقدان مهارتهای مدیریتی در میان کشاورزان و روستائیان (و دست اندرکاران دولتی و غیره دولتی) درگیر در پروژه های توریسم روستایی است. این خود مشکلاتی از قبیل عدم توانایی در انتخاب پروژه های مناسب توسعه این نوع توریسم و عدم توانایی در ارزیابی آثار منفی و مثبت این پروژ ها در روستاها را بهمراه خواهد داشت.[۱۱]

۲ - **بازاریابی**^۲ : از آنجائیکه ممکن است روستاهای یک منطقه بصورت پراکنده و متفرق باشند و امکان دسترسی به امکانات بیشتر و بهتر را مشکل سازند ، توریست ها و گردشگران پولدار را که برای تهیه مایحتاج خود نیازمند بازارهایی هستند ، دچار مشکل کرده و در نتیجه توسعه این صنعت را به مخاطره می اندازد. علاوه بر آن ، این امر سبب بفروش نرسیدن محصولات زراعی و صنایع دستی روستائیان شده و مانعی در افزایش درآمد به شمار می رود.

۳ - **ساختار حمل و نقل**^۳ : بسیاری از مناطق روستایی با وجود داشتن مناظر طبیعی و شاخص و زیبا ، فاقد شبکه جاده ای و ریلی مناسب هستند ، که خود دسترسی به این اماکن را مشکل و گاهی غیر ممکن می سازد. در بعضی مناطق نیز ممکن است تراکم جمعیتی باعث افزایش ترافیک جاده ای شده و این امر به نوبه خود کندی رفت و آمد را سبب می شود و وقت زیادی از توریست ها که برای سفر و گردش به این نقاط آمده اند را بیهوده به هدر می دهد. نتیجه اینکه توریست ها ممکن است دیگر به این نواحی سفر نکنند (این امر کاهش توریست ها را به همراه دارد). طبیعتاً کاهش توریست ها مسائل خاص خود در رابطه با افزایش درآمد را در پی دارد.

۴ - **محدودیت فصل توریسم**^۱ : در برخی نقاط ممکن است کشاورزان و روستائیان در فصولی از سال تمایل به پذیرش توریست نداشته باشند (بدلیل حجم کارهای زراعی) ، از طرفی توریست ها نیز ممکن است توانایی مسافرت به روستاها را در تمام فصول سال نداشته باشند (بدلیل شاغل بودن در کارهای اداری و تحصیل فرزندان). این امر باعث بروز مسائلی مانند عدم پذیرش و تمایل در برقراری ارتباط توسط روستائیان با توریست ها می گردد. این مشکل نیز مانند سایر موارد در کاهش درآمد روستائیان از طریق توریسم نقش مهمی دارد.

۵ - **بازگشت ضعیف سرمایه**^۲ : بازگشت سرمایه در توریسم روستایی در مقایسه با سایر سرمایه گذاری های تجاری دارای سرعت بسیار پائینی است. با توجه به این مسئله کشاورزان و روستائیان هیچگاه اقدام به سرمایه گذاری سنگین در جهت تأمین امکانات و ساختمان های جدید برای توریست ها نمی کنند. توریست ها نیز تمایل مسافرت به نقاطی را دارند که از لحاظ امکانات رفاهی کاملتر باشد. با این وجود آنها حاضر به حضور در چنین مناطقی نشده و در نتیجه کاهش تعداد توریست ها را به همراه دارد. این نیز کاهش فروش محصولات و عدم افزایش یا افزایش ناچیز درآمد را بدنبال خواهد داشت (unwin, ۲۰۰۴; handle, ۲۰۰۲; FFTC, ۱۹۹۶).

با نگاهی به مسائل و مشکلات و موانع موجود در سر راه توریسم روستایی ، آنچه واضح است اینکه هر یک از مشکلات پنجگانه فوق (و مشکلات دیگر در این رابطه) مستقیم یا غیر مستقیم با در آمد روستائیان در ارتباط است ، بنحوی که کاهش و یا افزایش در آمد روستائیان ، که یکی از [۱۲] اهداف اصلی توریسم روستایی است ، منوط به جذب توریست در این نقاط می باشد. عدم جذب و جلب توریسم به دلیل وجود چنین موانعی ، کاهش محصولات اعم از زراعی و دستی و محلی را در پی دارد که این امر باعث عدم افزایش یا افزایش ناچیز در آمد خانوارهای روستایی می گردد. حل و تقلیل این مشکلات کمک شایانی در بهبود این وضعیت می نماید.

۱۲ - نقش مدیریت روستایی در توسعه صنعت توریسم در روستاها:

توریسم صنعت عظیمی است که در صورت مدیریت خوب می تواند بعنوان یکی از منابع در آمد برای دولت ها گردد ، که این مسئله انواع توریسم یعنی توریسم روستایی و توریسم غیره روستایی را شامل می شود. در کشورهای جهان سوم مانند ایران ، روستاهایی که از جنبه های مختلف حائز اهمیت باشند کم نیستند ، علی الخصوص که بسیاری از این روستاها دارای جاذبه های طبیعی و فرهنگی فراوانی نیز هستند. این روستاها می توانند در جذب توریست نقش اساسی و مهمی ایفا کنند ، ولی متأسفانه در این کشورها (و کشور ما) هیچ گونه توجهی به آنها نشده و همواره در محدودیت بسر می برند که دلیل آن مدیریت ضعیف و برنامه ریزی های نادرست مسئولان این ممالک می باشد ، لذا پیشنهاد می شود ، دولتمردان مسئله توریسم روستایی را به مدیریت روستایی (شورا و دهیاری ها) سپرده تا آنها به بررسی جنبه های مختلف این مورد پرداخته و اقدامات سازنده ، مانند تأسیس و راه اندازی امکانات رفاهی و آسایشی ، را برای توریست ها انجام دهند تا توریست ها مشتاق شوند مرتباً جهت گردش به روستاهای مختلف سفرکنند.

پیشنهادهای چند به مدیریت روستایی در خصوص رونق صنعت توریسم در روستاها:

۱ - تأسیس دفاتر جذب توریسم در روستاها؛ از آنجایی که توریسم می تواند به عنوان منبع درآمدی برای روستائیان تلقی شود و این افزایش درآمد ممکن است در رابطه با فروش محصولات به توریست ها و یا مرتبط با نقش اشتغالزایی که این صنعت در روستاها دارد، باشد لذا مدیریت روستایی می تواند با تأسیس و راه اندازی دفاتری با عنوان دفاتر جذب توریسم در روستاها، نسبت به معرفی منطقه، اسکان و راهنمایی توریست ها اقدام نماید. این عمل می تواند توریست های تازه وارد را از سرگردانی رها و رضایتمندی آنها را سبب شود که خود یکی از عوامل مؤثر در بازگشت توریست ها تلقی می شود.

۲ - اقدامات فرهنگی و زیبا سازی محیط روستا ها : مدیریت روستا می تواند به منظور جذب توریست ها نسبت به انتشار بروشورها و بولتن های تبلیغی که امکان و جاذبه های توریستی روستا را معرفی می کند و توزیع آن در بین توریست ها و یا روستائیان ساکن شهرها اقدام به این کار نماید. از دیگر اقدامات فرهنگی می توان به راه اندازی محافل ادبی، هنری، موسیقی محلی و ... در زمان حضور حضور توریست ها در روستا اشاره نمود. زیبا سازی محیط روستا با استفاده از طرح های هادی و سرو سامان دادن به ساخت و سازها، تعمیر و بازسازی اماکن قدیمی در حال تخریب و امثال آن نیز نتایج خوشایندی را به همراه خواهد داشت.

۳ - ایجاد بازارچه های محلی و موقت : از آنجائیکه توریست ها در هنگام سفر به روستاها همواره در صدد خرید صنایع و محصولات روستا بوده و از آنها به عن.وان خاطرات سفر یاد می کنند لذا مدیریت روستا می تواند با ایجاد بازارچه های محلی در روستا نسبت به عرضه نظامند محصولات و صنایع دستی روستا اقدام نماید که همین مسئله در افزایش درآمد و اشتغالزایی بسیار مفید خواهد بود و بازگشت سریع توریست ها و افراد جدید را سبب خواهد شد.

۴ - راه اندازی مهمانسراهای توریستی و محلی : مدیریت روستایی می تواند از اماکن قدیمی و جذاب جهت اسکان و اقامت توریست ها استفاده و با اجرای برنامه هایی نظیر موسیقی، رقص محلی و غیره و فراهم کردن شرایط مساعد برای توریست ها قدم مؤثر دیگری در این رابطه بردارد.

مسائل مطرح شده میسر و مقدور نمی شود مگر اینکه مدیریت روستایی تحولات توریسم را از نزدیک دنبال و با بررسی کشورهایی که از این لحاظ در اولویت قرار دارند ، از تجربیات آنها در این خصوص استفاده نماییم. یکی دیگر از روشهایی که می تواند صنعت توریسم را رونق بخشد تولید و پخش برنامه های رادیویی و تلویزیونی از اماکن و مناظر زیبا و دلنشین روستاهای این ممالک می باشد. راهکار دیگری که می تواند افزایش درآمد از طریق توریسم روستایی را شامل شود انتخاب و گزینش تعدادی از روستاهای شاخص و معرفی آنها ، مجهز کردن آنها به امکانات و وسایل رفاهی و تفریحی و ترویج فرهنگ توریسم در اینجا هاست. با این اوصاف اگر توریسم روستایی بیش از پیش مورد عنایت و توجه مسئولان قرار گیرد طولی نخواهد کشید که روستاهایی آباد، مهاجرت روستایی اندک ، و در نتیجه کاهش مشکلات ناشی در راه توسعه یافتگی را شاهد خواهیم بود.

- بهرامی ، ا. (۱۳۸۲). نقش بوم گردی در معیشت پایدار جوامع محلی و حفظ منابع طبیعی. (سمینار کارشناسی ارشد)، تهران : دانشگاه تربیت مدرس.

- خیاطی ، م. (۱۳۸۲). توریسم روستایی و تأثیر آن بر جوامع روستایی مطالعه موردی تایلند). مجله جهاد، ماهنامه توسعه روستایی و ترویج کشاورزی. سال ۲۳، شماره ۲۵۷ (خرداد و تیر)، ص ۳۰-۴۲.

- رضوانی ، ع. ا. (۱۳۷۶). جغرافیا و صنعت توریسم. دانشگاه پیام نور.

- شریف زاده ، ا. و مرادنژادی ، ه. (۱۳۸۱). توسعه پایدار و توریسم روستایی. مجله جهاد ، ماهنامه توسعه روستایی و ترویج کشاورزی، سال ۲۲ شماره ۲۵۰-۲۵۱، (خرداد و تیر)، ص ۵۲-۶۳.

- قادری ، ا. (۱۳۸۲). نقش گردشگری در توسعه روستایی ایران. رساله دکتری ، تهران: دانشگاه تربیت مدرس.

- کاظمی ، م. (۱۳۸۰). فرهنگ زیر بنای جهانگردی پایدار ایران. ویژه نامه اقتصاد و مدیریت، زاهدان : دانشگاه سیستان و بلوچستان، دانشکده علوم انسانی ص ۱۳۸-۱۲۳.

- محلاتی ، ص. ا. (۱۳۸۰). درآمدی بر جهانگردی. تهران : دانشگاه شهید بهشتی.

- محقق داماد ، م. (۱۳۷۷). حقوق جهانگردی و سیر تحولات تاریخی آن. مجموعه مقالات نخستین همایش جهانگردی جمهوری اسلامی ایران جلد (۱)، کیش : سازمان منطقه آزاد.

- مقصودی ، ط. و لشگرآرا ، ف. (۱۳۸۳). توریسم ، توسعه و روستا. مجله جهاد، ماهنامه توسعه روستایی و ترویج کشاورزی ، سال ۲۴، شماره ۲۶۴ (مرداد و شهریور)، ص ۴۸-۵۵.

- مرادنژادی ، ه. و نظری ، ش. (۱۳۸۲). توریسم و توسعه روستایی. مجله جهاد ، ماهنامه توسعه روستایی ترویج کشاورزی، سال ۲۲، شماره ۲۵۶ (فروردین و اردیبهشت)، ص ۶۷-۶۱.

- مهدوی ، د. (۱۳۸۲). نقش توریسم در توسعه نواحی روستایی پیرامون شهرها و ارائه مدل استراتژیک (نمونه موردی: روستای

لواسان کوچک). پایان نامه کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه ریزی روستایی، تهران : دانشگاه تربیت مدرس.

-Campbell .L.m (١٩٩٩). Ecotourism in Rural Developing Communities. Canada : University of Western on tarino.

-FFTC(٢٠٠٤). Rural Tourism. [on-line] Available on the WWW:URL:

<http://www.fftc.agent.org/library/abstract/ac١٩٩٨b.htm>

-Fleicher .A. Felsenstien .D. (٢٠٠٤). Support For Rural Tourism, Does it Make a Difference?. *A annals of Tourism Research*, ٣٧(٤). ١٠٠٧-١٠٢٤.from,

-Hon dale. B.W. (٢٠٠٤). Extension and Tourism development.

Journal of extension, ٣٨(٣), from, <http://www.joe.org/joe/١٩٩٠>.

-Oneill .A.C. (٢٠٠٢). What Globalization Means for Ecotourism : Managing Globalization Impact on Ecotourism in Developing Countries.

-Pina .I.P.A. (٢٠٠٤). Rural Tourism Demand by Type of Accommodation. *Journal of Management Tourism*, June,

-Ryan .C. (١٩٩١). *Recreational Tourism : a Social Science Per Spictive*. LONDEN: Routtedy

-Sharpley .j. & Richard (١٩٩٧). *Rural Tourism : An Introduction*. P ٤

-Unwin .J. (١٩٩٦). Tourism development in Estonia. *Journal of Management Tourism*, ١٧(٤). ٢٦٥-٢٦٧

-WTO (١٩٩٦). What Tourism Managers Need To Know. A Practical Guide to the Development and Use of Indicators of Sustainable Tourism. Madrid: WTO.